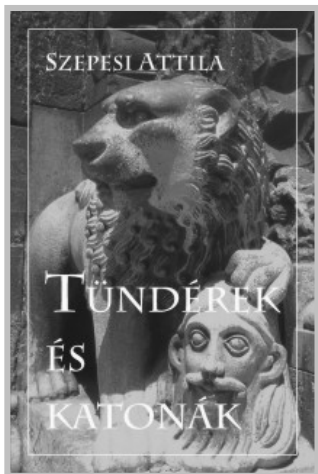

Szepesi Attila: Tündérek és katonák

Ajánlom az olvasónak, tanulja el a könyv szerzőjétől, amire egyébként őt is más tanította: ha boldogult eleink hajdan lakott vidékén jár-kelel, a lépte elé kerülő kövek egyikét-másikat nem árt megfordítania. Amiként Szepesi Attila indafonatos mintázatú faragványtömböt talált a valamikori pálos főkolostor helyét rég benövő ligetben, akként lelhet e könyv lapozgatója a magyar múltba és közelmúltba, a történelembe, a művelődéstörténetbe vagy éppen az író személyes sorsútjába visszaindázó, megnézésre és megőrzésre való érdekességeket.

A szerző négy részre osztotta írásait, miután egy, R. Guénontól származó idézettel arra irányítja a figyelmet, hogy „kezdetben csodák voltak, később már csak ritkaságok és érdekességek, végül pedig láthatóvá vált, hogy ezek a ritkaságok és érdekességek az általános törvényekhez alkalmazkodtak, amelyeket a tudósok igyekeztek megalapozni”.

Az első rész: Sólóymröptető. – A tudás és az álom határmezsgyéjén járó Physiologus szörnyvilága, a napgyík meg a hangyaoroszlán éppen azok a „dolgok”, amelyeket a tudomány, a pszichoanalízis kísér meg tudományosan leírni. Szepesi fogékony e szörnyvilágra, ugyanígy foglalkoztatja a karcsai román kori templom kapuja fölötti ördögfigura is. Pontosabban az, mit láthatott ez az ördög, ez a „töppedt gnóm” a századok során, mi változott a világban, az emberekben a századok alatt. Hasonlóképpen tűnődik a már említettem indafonatos kőfaragvány felett, amelyet Budaszentlőrincen talált a pálos főkolostor maradványából. A táj, a növények és a kő mintegy a középkort hozzák vissza számára, amely eltűnt az idővel, de „az idők múlnak ugyan, ám az idők szelleme alig változik...” Ezeket a múltó időköt szívesen fölidézi Szepesi, például Rómer Flóris 1859. évi bakonyi utazását ismertetve maga is tobzódik a história, a néprajz, a régészet, az őslénytan, a botanika (egyebet nem említek) világában. Hasonlóképpen „a pálos Gulliver” Furkás Tamás XVIII. századi pest-budai utazásának elmondásakor, ugyanígy a régi Pest-Buda még élhető városának „táncokkal tele teátrum”-ának, illetőleg e világnak megidézésakor, s ekképpen a régi Telkibánya bemutatásakor.

A második íráscsoport (*Az éjszakai Tisza*) nem az így-úgy föllelt érdekességek ürügyén, hanem számos családi vonatkozás révén a személyesség optikáján is láttatja például Erdőhorvátit, ahol a XIX. század elején volt kálvinista lelkipásztor egyik szépapja. A családtörténeti háttér hitelessé teszi a saját lelkiállapotának rögzítését: „Valaki itt járt az öreg pincék és régvolt műhelyek között. Azonos is vagyok vele, meg nem is. Hasonlítok hozzá, meg nem is. Nem tudom a szeme színét. A háta görbületét. Nem ismerem a hangja tónusát. Szavai betelefonódtak a szélbe. Háta görbülete beleégett a falakba és fákba. Árnyék, melyet újabb árnyékok takarnak el. Nincsen, és

Tiszatáj Könyvek
Szeged, 2002
224 oldal, 1800 Ft

mégis jelenvaló.” A szerző szüleinek városai, Beregszász hasonlóképpen van leírva, ám a szülők korabeli jelen (meg a már az elbeszélő számára is elmúlt történelmi idő eseményei) köré fonva. A kötetben az *Egy mongol miniatúra* című írás szintén számos elmondási pontra támaszkodva épül föl. A XVIII. századi miniatúrát a keresztiszülők-től kapta az elbeszélő. A keresztanya Báthy Anna operaénekesnő, eredeti nevén Stampf Anett, akinek családi viszonyai egészen a Magyarországra való betelepülő Stampf-családtól a Rákosi Mátyás nyugdíjazta keresztapáig, aki hét évig Indiában élt. A Stampf-Báthy família életének, kapcsolatainak rajzolata a gyermekkori emlékeken átszűrve jelentkezik. A családhoz járó rokonság az ötvenes években: „Kedves idős hölgyek, Ickó, Jel és Luli néni, a húszas-harmincas évek csipkeblúzaiban, megmaradt aranykösöntyűkkel és boglárókkal felcicomázva ültek a vacsorai asztal körül. A halk szavú Macóka néni, rangrejtett Podmaniczky bárónő. Takáts Marianne néni, az operaházi zenekar csellistája. Némelyikük a magyar nyelvvel is hadilábon állt. Időnként németre váltott a társaság. Was sagt, was sagt – egy-egy viccet többször is meg kellett ismétetni.” (Ezt az idillt egyébként az a tény is jellemzi, hogy Sztálin- és Rákosi-viccekről van szó...) A belső tartás mintaképei a közeli-távoli ősök, mint maga Báthy Anna, akire 1958-ban egy Háry-próbán a rendező (és egyébként énekművész) Palló Imre magából kikelve üvöltött... a művésznő „elhagyta a színpadot. Elhagyta az Operaházat. soha többé még az »Andrássy úti palota« környékére sem ment.” A különböző szálak erre-arra futnak e polgári világ maradékából. Báthy Anna zongorája például Füst Milánhoz került egy gobelines karosszékkal együtt... hajdani háza ma követségi lakás. Szepesi az indiai miniatúra kapcsán elmondja, hogy „[...] az idő egyetlen titkos tartomány. Maga az emlékezet. Oszlatlan birodalom, amelyet nem kaszabolnak össze a tovatűnt korszakok rekeszei. Benne összefér hindu romváros és beregszászi kert [...] ház, ahol az ezüstenyőök árnyékában ma a dán nagykövet lakik...” – A múltnak ez a fajta fölidézése bizonyos rokonságot mutat Márai Sándor polgárának vallomásaival, annak hasonló részeivel, ott az emlék irodalmibbá oldva, ám szintén a múlt bizonyos megőrzésére, itt tárgyiasabban van elmondva egy gyökeresen más világ olvasójának, s példázatul arra, mennyire otthon voltak eleink a maguk világában. Ettől volt egyéniségük, amely minden helyzetben meghatározta és szabályozta viselkedésüket, amelyben a helytállást vél(het)i a késő utód fölfedezni. A történelem és történet az emlékezőben még él, a következő nemzedéknek már minden legfeljebb adat: „[...] száz és száz lélek folytatódik bennem. Sopron vagy a budai Hieronymi út még hagyján, de Zsolna, Illava, Léva és Pozsony, netán Beregszász már csak adat, betűhalmaz pesti illetőségű gyermekeim számára.”

Az éjszakai Tisza és a Barokk madonna című írások lényegében az előző fajta múlt-idézések, előbbi egy Mednyászky-festmény kapcsán a budapesti belváros magyar-német Braun családja köré rajzol képet az 1950-es évekkel bezárólag, az utóbbi megint a szerző felvidéki városokhoz kapcsolódó családörténeti albumdarabja. A selmecbányai polgárlány élete a városnak és társadalmának tollrajzává is válik.

Szepesi könyvének harmadik részében irodalmi és festészeti élményeinek kapcsán ír például Vlagyimir Klavgyijevics Arszenyev könyvéről (*A Távol-Kelet őserdeiben*), amelyben a XIX–XX. századi néprajzkutató által bemutatott világ valósága interferál a szerzőnek a természetre, tájra, történelemre, néprajzra amúgy is érzékeny gondolat- és érzélemvilágával. „A modern – ha úgy tetszik: tudományos – szemlélet legfőbb hiányossága, hogy számúzi a teremtett világból a csodát” – írja, s miként a szentpétervári térképész Arszenyev barátjának, egy mandzsu vadásznek segítségével, úgy Szepesi az

Arszenyev-könyv révén csodálkozik rá nemcsak az idegen és elmúlt világra, hanem magára a történelemben változó világra. S ugyanez mondható el a Noldéról a német expresszionista festőről, a Ferenczy Károlyról, a Faulkner kisregényéről és részben a Szöllösy Tibor regényéről szóló esszészerű írásokról is. Utóbbi kapcsán a korunkra, a XX. század végére jellemző tünetek miatti aggodás érződik: „A klasszikus álmódok minden képzetét meghaladja az elaljasodott bestialitás, a perverz rombolás és szűk-agyú gonoszság azon foka, a pusztítás ötlettárának az a gazdagsága, mely a mi világunkat előzönlötte. Elámulnánk a csodálkozástól, a sátáni lelemények láttán, az emberkínzás, lélek-kannibalizmus és világrombolás morbid gazdagságát lajstromozva, ha mindez nem a bőrre menne.” A Sátán birodalmáról van szó, amelyben a csernobili atomerőmű katasztrófája csupán egyike a rontó hatalom borzalmainak.

A negyedik csoportba (*Zöldszemű nyár*) tartozó írások egyik része a pannon tájhoz kapcsolja az olvasót (*Rigó a cédruson, Éjszakai vendégség*). Egy Balaton-felvidéki kert mint a városban élő ember menedéke jelenik meg, itt együtt lehet élni – mint hajdan az ősöknek – a természettel, az elégett avar füstjével, egy nyestcsaláddal, az évről évre előbújó nárciszokkal, a tyúkhúrral és a százszorszéppel, s megannyi mással, amit az ábrahámhegyi kert kínál. Hasonlóképpen egy Pomáz fölötti rétről, egy Csobánka melletti domboldalról és egy lankáról a Hármashatárhegy közelében úgy érzi a szerző, hogy Isten tenyerén állnak, fekszenek, s „S isten tenyerén nincs nappal meg éjszaka. Az ellentétpárok – jó meg rossz, gyenge és erős, hasznos meg haszontalan – itt érvényüket veszítik. [...] Az élet alkalmi szeszély, a lét pedig tágas és mindent magába foglaló sejtelem [...]” S talán ez jellemzi a Szepesi Attila világra való csodálkozását, a legkisebb dologtól elinduló szemlélet mindenütt örömet lelhet a vörös-fekete bodobá-csoktól a türkiz fénybogarakig, a mezei pacsirtától a rezdületlen kövekig, hiszen mindenben az élet mutatkozik meg, amely törekeny. „És ez az élet is része az örökkévalóságnak” (*Isten tenyerén*), és még sorolhatnám, mi minden mozdítja meg képzetét. Pontosabban szólva: nem a képzetét mozdítja meg, a létezésben való állapotának tudatosulását olvashatjuk ki az írásokból. S tulajdonképpen a történelmi, irodalmi, festészeti témák köré is ennek az állandó – és mondjuk ki – örömteli állapotnak érzete társul. Nyilván ezért nem érzi szükségét az író, hogy morális ballasztot rakjon az élményanyag hajójára, amely így elkerüli az elmesélés nehézkességének Szkülláját és az erkölcsi oktatásnak Kharübdiszét. Ezért a kötet szinte minden írása olvastatja magát, jól-lehet a nagy ismeretanyag helyenként szinte művelődéstörténeti tanulmánynak tetszik.

Az örökkévalóság megnyilvánulása egy, a pilisi erdőben lévő pocsolya kapcsán is megjelenik. A vízben élő ebihalak átváltozása, amint idézőjelesen írja: „áttűnési művelete”, „mely akaratlanul játszódik le bennem, az a különös, hogy mindig ugyanúgy történik. Róla számot adni nem tudok. Az üvegszerű tócsa képe mögött elüszkösült arcokat látok, melyek régen elhalt ismerőseimre emlékeztetnek. Kisvárosok sikátorait látom, egy holdsarló-íví híd, lótetemet a járda szélén és tankok torkolattüzét. Imbolygó lelkeket látok, rokonokat és ismeretleneket [...]” és így tovább (*Ebihalak*), voltaképpen a tündéreket és katonákat, akik szemléltetik a múltat és helyel-közzel a jelen, akik (és amik) révén összeér a múlt és a jelen, a modern és az ősi, mint a mandzsu erdei vadász tanítása révén az Arszenyev-regényben (*Tündérek és katonák*).

Az imént említettem a művelődéstörténeti jelleget, valóban ez az erősebb vonulat némelykor pedig a karcolat, nem az esszé. Szepesi Attila írói nyelve megfelelő alárendeltségi viszonyban van e szövegfajták kívánalmaival. Ez vonatkozik az elmondás tárgyi szikárságával, nem veszik bele (esetleg személyeskedő) részletekbe (mondjuk Weöres Sándor vagy Temesi Mihály, sem a barátként emlegetett „nyurga költő” kapcsán).

Egészen ritka a mai magyar mindennapokra való közvetlen utalás is (a Habsburgok „rokonszenves kései sarjadéka oly szépen tudja raccsolni: Mi magyahok”; „mai kitanult élősdiak”; divat Pest-Budán – úgy látszik, tartós divat – a panaszkodás”). A mai magyar köznyelv jellegtelenségeinek beszüremkedése alig-alig tapasztalható, mindössze egyszer bukkan elő szakmai-hivatali zsargonból való szerkezet („mely társasághoz tartozott az *adott terület*”), s talán a publicisztikában némileg lejáratott *elhíresült* igenév található meg egy oldalon kétszer is (nem nyomósító ismétlés miatt), hogy azután még egyszer előjőjön huszonöt lap múlva. A szerzőnek szinte egyéni vonások nélküli, mégis „magát olvastató” írásmódja van, vagyis a tárgyhoz oly módon illő stílusa, hogy jellemzőit egykönnyen nem lehet észrevenni.

A Guénontól származó mottó első felét már idéztem, most a második felét is érdemes lesz: „[amit a tudósok] igen szabatosan leírnak, azok [ti. a dolgok, jelenségek], nem az emberi képességek korlátozódásának fokozatos állapotai-e?” Szepesi Attila esszéi-prózái a az élet dolgait önfeledten figyelő ember élményeit tartalmazzák, azt, miként veszi észre a csodákat, amelyek rendre a múltból valók vagy rendre ahhoz kapcsolódók. Jó dolog, ha valaki ezekre irányítja a ma emberének szemléletét, illetőleg érdeklődést kelt ebben a sokszor semmi fontosra ránézni nem akaró világban, amelyben a tudósok valóban sok mindent igyekeznek megalapozni, de az emberi értékrendnek sok-sok finom szálon való összeköttetéseit, a jelennek és múltnak érzelmi egybefonódásait aligha tudják kivizsgálni. Ehhez az a fajta homo intellectualis kell, mint amilyen e könyvnek írója is.

Büky László

